

УДК: 327:395.5

ЕНЕРГЕТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Турчин Ярина

Національний університет “Львівська політехніка”

(стаття надійшла до редколегії – 11.11.2016 р., прийнята до друку – 16.12.2016 р.)

© Турчин Я., 2016

Розглянуто поняття “енергетична дипломатія” та особливості її провадження, виокремлено першочергові завдання для розвитку енергетичної дипломатії у зовнішній політиці України. За допомогою історичного, системного та структурно-функціонального методів з’ясовано, що міждержавна співпраця у формі енергетичної дипломатії забезпечує національні інтереси держави через використання широкого спектру класичних і специфічних зовнішньополітичних дій, а також створює додаткові засоби протидії глобальним викликам сьогодення, пов’язаним з енергетичною сферою.

Ключові слова: енергетична дипломатія, енергетична політика, Європейський Союз, Україна, безпека.

ENERGY DIPLOMACY AS AN IMPORTANT ASPECT OF STATE’S FOREIGN POLICY: EUROPEAN EXPERIENCE FOR UKRAINIANS

Yaryna Turchyn

The article considers a notion of energy diplomacy and peculiarities of its conduction, defines primary tasks for development of energy diplomacy in the foreign policy of Ukraine. With the help of hystorical, systemic, and structural functional metods, it is revealed that interstate collaboration in the form of energy diplomacy pursues national interest of a state through applying a wide range of classical and specific foreign policy actions, and creates additional means of counteracting global contemporary challenges connected with the energy sector.

The author of the research draws a conclusion that energy diplomacy becomes increasingly more important for solving problems in the energy sector. This diplomacy has to work towards fulfillment of two groups of objectives – classical and modern ones caused by dynamism of scientific and technical progress in the 21st century. Thus, the first category contains establishing stable supply of energy resources, ensuring diversification of suppliers and energy resources. The second group includes participation of Ukraine in the global energy dialogue (gas and atom); synchronisation of the energy policy of Ukraine and the EU; monitoring the main trends of the energy revolution (for instance, shale gas); commercialisation of national intellectual resources and providing access to international markets of new energy technologies; involving foreign investment into national energy sector; positioning Ukraine as a part of an integral European energy space, etc. Consolidated efforts of specialized state institutions, energy companies, and other interested actors for fulfillment of accurately defined foreign policy priorities of the energy sector will enable achieving several goals. In particular, this will help counteract Russia in the hybrid warfare, become a part of an integral European energy space, promote energy interests of Ukraine in geopolitical dimension and develop an internal energy market. Equally important task here is preparation of qualified professionals in energy diplomacy through implementation of new interdisciplinary educational programs which would form professional competences from the spheres of diplomacy and energy policy of the state.

Key words: energy diplomacy, energy policy, the European Union, Ukraine, security.

У сучасному глобалізованому світі все більшого значення набувають заходи, пов’язані з енергетичною сферою, котрі в ХХІ ст. є не лише можливістю реалізації економічних інтересів держав

та інтеграційних утворень, а й їхніх політичних цілей у системі міжнародних відносин. Нинішній світовий енергетичний ринок значною мірою є політизованим, тому країни, які володіють енергоресурсами та

інфраструктурою їх постачання, мають додаткові можливості для реалізації своїх інтересів як у межах окремих регіонів, так і в просторі світової політики загалом. Безперечно, що міждержавна співпраця в енергетичному секторі потребує спеціальних організаційно-правових основ та механізмів провадження, зокрема й політичних. Особливого значення тут набуває енергетична дипломатія, яка, по-перше, забезпечує національні інтереси держави через використання широкого спектру класичних і специфічних зовнішньополітичних дій, що визначають перспективи і статус держави на міжнародній арені, по-друге, створює додаткові засоби протидії глобальним викликам сьогодення, пов'язаним з енергетичною сферою. Так, до головних енергетичних проблем сучасності, вирішення котрих потребує консолідованих зусиль світових акторів, належать безпека постачань та цінова доступність енергоресурсів, а також екологічність, належне управління та сталий розвиток тощо. Позаяк виклики, спровоковані енергетичними проблемами, мають міжнародні наслідки, то для національних суб'єктів енергетична дипломатія є сучасним ефективним механізмом їх запобігання та подолання.

Науковий інтерес до розкриття енергетичної компоненти міжнародних відносин та світової політики проявили такі зарубіжні дослідники, як Зб. Бжезинський, П. Лайнс, Г. Кіссінджер, О. Пар та ін. Доволі активно тему енергетичної дипломатії обговорюють науковці Російської Федерації (В. Салигін, А. Сафарян, Т. Зонова, І. Жукова, І. Томберг, А. Текеєв, С. Жизнин, Л. Гудрич та ін.), що можна пояснити сталістю вживання РФ енергетичних важелів впливу у зовнішній політиці. Натомість на питання енергетичної дипломатії в його теоретичному та практичному вимірах не звернено належної уваги у вітчизняному науковому дискурсі. Водночас ця проблематика актуалізується через нагальну потребу в посиленні енергетичної дипломатії у зовнішній політиці України внаслідок загострення російсько-українських відносин, а також необхідності гарантування енергетичної безпеки як важливого чинника збереження державного суверенітету. Проблемам енергетичного виміру політики загалом, а також місця енергетичної дипломатії у сфері зовнішньої політики присвячено праці М. Гончара, Г. Перепелиці, Н. Слободян, Н. Кацер-Бучковської, А. Шевцова, А. Дорошкевича, Ю. Седяра, О. Дікарева, Є. Магади, І. Преснякова, І. Озимок, Н. Новак. Однак власне питання енергетичної дипломатії потребує комплексного вивчення і його теоретичних аспектів, і наявних світових практик, адаптивних до можливостей українських реалій під час вирішення

назрілих проблем, пов'язаних з енергетичною сферою. Тому метою статті є здійснити операціоналізацію поняття "енергетична дипломатія", з'ясувати особливості її провадження, зокрема й на прикладі ЄС та виокремити першочергові завдання для розвитку та посилення енергетичної дипломатії у зовнішній політиці України.

Щоб зрозуміти практичну цінність застосування інструментарію енергетичної дипломатії у зовнішній політиці держави, доцільно розглянути сучасні теоретичні підходи до змістового наповнення поняття "енергетична дипломатія" та її основних складових. Якщо на Заході воно ввійшло в політичний дискурс ще після енергетичної кризи 1973 р., то на пострадянському просторі актуалізація цього питання розпочалася лише з 90-х рр. XX ст. Початок широкого вживання поняття енергетичної дипломатії в країнах Заходу пов'язаний з діяльністю так званих семи сестер найбільших енергетичних концернів, які в 60-х рр. домінували на світовому нафтовому ринку. Щодо терміна "сім сестер", то його запровадив до вжитку в 1950 р. відомий італійський бізнесмен Е. Маттеї, який тоді очолював державну нафтову компанію Епі. У такий спосіб він намагався розкрити особливості діяльності семи потужних нафтових компаній, які переважали у світовій нафтовій промисловості з середин 40-х і до 70-х рр. XX ст. До складу цієї групи ввійшли British Petroleum, Exxon, Gulf Oil, Mobil, Royal Dutch Shell, Chevron і Техасо, які контролювали 85 % світових запасів нафти. Здебільшого ці компанії мали американське походження та підтримку Вашингтона.

Починаючи з 90-х рр. минулого століття, коли окремі держави почали використовуватися енергетичні ресурси як інструмент безпосереднього політичного тиску, поняття енергетичної дипломатії набуло нового смислового наповнення. Сьогодні цей термін позначає ті явища у зовнішній політиці держави, які стосуються енергетичних ресурсів чи діяльності окремих осіб в енергетичному секторі. Важливо зазначити, що не існує уніфікованого підходу до трактування/визначення такої форми міжнародної взаємодії. Наприклад, фахівці Міжнародного фонду "Відродження" та Фонду розвитку аналітичних центрів (ТТФ) трактують енергетичну дипломатію так: 1) стратегія дво- або багатосторонньої співпраці в цілях максималізації національних інтересів завдяки стабільному енергопостачанню (для країн-імпортерів енергоносіїв) і попиту (для країн-експортерів енергоносіїв); 2) стратегія виробництва, споживання й торгівлі енергоносіями у спосіб, що відповідає цілям зовнішньої політики держави [3, с. 3].

Окреслюючи змістове навантаження енергетичної дипломатії, окремі політологи (наприклад, А. Текеєв) правильно зазначають, що це поняття містить усі ознаки класичної дипломатії, будучи одним з основних засобів реалізації завдань і цілей зовнішньої політики держави. Разом з тим, енергетична дипломатія наділена й специфічними рисами, відображаючи тісну взаємодію зовнішньополітичних державних структур з енергетичними компаніями, їхню активну роль на міжнародній арені в статусі самостійних акторів. У цьому разі їх сприймають не лише як інструменти провадження зовнішньої політики держави, а й як засоби регулювання міжнародних відносин в енергетичній сфері. Слід узяти до уваги й той факт, що основою енергетичної дипломатії є економічні інтереси держав та компаній, які займаються добуванням, транспортуванням чи переробленням енергетичних ресурсів. На цій підставі А. Текеєв визначає енергетичну дипломатію як складно організовану систему та інституційно оформлену діяльність. Під час її реалізації здійснюються цілі та завдання міжнародної енергетичної політики держави через перемовини, а також інші інформаційні та політтехнологічні взаємодії [12, с. 25–26]. За такого підходу енергетична дипломатія у своїй діяльності виходить за межі класичної державної дипломатії, бо має деякі інституційні відмінності від державної політики. Так, у її реалізації беруть участь не лише державні чиновники (зокрема й дипломати), але й інші суб'єкти міжнародних відносин, наприклад, транснаціональні корпорації, засоби масової інформації та інші структури громадянського суспільства.

Подібно й польський дослідник Р. Хруневіцькі розглядає енергетичну дипломатію як різновид економічної дипломатії, інструмент міжнародної політики для реалізації як політичних, так і енергетичних цілей держави на міжнародній арені. Дослідник зазначає, що термін “енергетична дипломатія” дуже часто вживають як аналог поняття енергетичної політики чи загалом відносин в енергетичному секторі. Також паралельно використовують такі терміни, як “нуклеарна дипломатія”, “зелена дипломатія” чи “газова дипломатія” тощо. Відповідно відрізняються й підходи до виокремлення предметної галузі такого виду дипломатичної діяльності, наприклад, європейська енергетична дипломатія, дипломатія Газпрому чи енергетична дипломатія Китаю. Зважаючи на вищезазначене, Р. Хруневіцькі розуміє енергетичну дипломатію як діяльність спеціалізованих державних структур та енергетичних концернів задля реалізації енергетичної політики

держави через використання енергетичних засобів. Відтак важливу роль в енергетичній дипломатії відіграють економічні групи інтересів, а також такі енергетичні засоби, як енергетична сировина, технології та інфраструктура [14].

Чимало уваги Р. Хруневіцькі надає виокремленню особливостей дипломатичної діяльності саме в енергетичній сфері, пов'язуючи це питання з безпековим фактором. Національна безпека держави значною мірою залежить від доступності та географічного розташування енергетичних ресурсів, яке є нерівномірним. Чимало сучасних держав імпортують значні обсяги нафти і газу, узалежнюючи так національні економічні системи від зовнішніх постачальників енергоресурсів. До того ж у багатьох країнах, які є постачальниками такої сировини, ще не сформувались ринкові економічні відносини демократичного типу. Саме тому в реалізації енергетичної політики держави важливого значення набуває діяльність професійних дипломатів, які працюють над встановленням стабільних відносин з головними постачальниками чи споживачами енергетичних ресурсів. Водночас не менш важливою тут є роль енергетичних концернів, які реалізують стратегічні для національних інтересів держави інвестиції, наприклад, у газотранспортні системи. Спільно з фаховими дипломатами вони закладають основу для здійснення енергетичної політики держави на міжнародній арені. Архітектура такої політики залежить від співпраці дипломатичних структур та енергетичних концернів у сферах обміну інформацією, здійснення аналітичної роботи, логістичної підтримки, лобізму, надання допомоги для розвитку тощо. У деяких країнах практикується делегування фахових дипломатів до енергетичних концернів. Адже практика доводить, що специфіка роботи таких економічних суб'єктів визначається форматом зовнішньої політики держави, котру вони представляють. Прикладом того є діяльність Газпрому, коли через політичні питання Україна та Польща були змушені купувати російський газ за найвищою ціною, будучи безпосередніми географічними сусідами Російської Федерації. Іншим прикладом є проєкт Північний потік, адже економічну доцільність такої інвестиції важко довести [14]. Відтак енергетична дипломатія відіграє регулятивну роль у складній системі міжнародної взаємодії, яка формується щонайменше п'ятьма акторами, а саме: 1) державами-споживачами енергоресурсів; 2) державами-експортерами енергоресурсів; 3) міжнародними енергетичними організаціями; 4) державами, які і споживають, і виробляють енергоресурси; 5) державами-імпортерами та експортерами, а також

державами-транспортерами [12, с. 26]. З огляду на широке коло суб'єктів сучасної енергетичної дипломатії, доцільно виокремити основні питання, які вирішуються за її участі, як-от: проблеми міжнародного транзиту; суперечності між потенційними країнами-транзитерами енергоресурсів; неврегульованість територіальних (зокрема морських) спорів між країнами щодо суміжних районів, багатих на енергетичну сировину; вирішення інвестиційних проблем і розвитку великих інвестиційних проєктів; питання ціноутворення та стабільності енергетичних ринків тощо [2, с. 51–52]. Загалом така дипломатична діяльність здебільшого пов'язана зовнішньо-економічною стратегією держави у сфері енергетики, внутрішньою та зовнішньою енергетичною політикою, національним енергетичним інтересом та енергетичною безпекою держави.

У своїй практичній реалізації енергетична дипломатія послуговується низкою політичних технологій, бо сьогодні інтереси як державних, так і приватних енергетичних компаній неможливо зреалізувати без підтримки впливових політичних акторів. Йдеться про владні інститути державного та наднаціонального рівнів. Насамперед, мається на увазі використання інформаційних технологій в енергетичній дипломатії для формування образу держави чи енергетичної корпорації на міжнародній арені, настроїв споживачів, певної системи цінностей, політичних пріоритетів тощо. Попри високий рівень розвитку сучасних інформаційно-комунікативних технологій, все ж найбільш дієвою політичною технологією, яка застосовується в енергетичній дипломатії, залишаються переговори. Вони мають своєю метою вирішення багатьох питань енергетичної безпеки, виконують інформаційно-комунікаційну, регуляторну та контрольну функції, забезпечують реалізацію внутрішньополітичних та зовнішньополітичних завдань, формують суспільну думку з метою залучення нових партнерів та союзників для досягнення зовнішньополітичних цілей тощо [12, с. 36].

Кожна країна виробила свою систему запровадження і функціонування енергетичної дипломатії. Особливий інтерес для України становить європейський досвід подолання енергетичних викликів за допомогою дипломатичного інструментарію, що пояснюється кількома причинами. По-перше, активізацією євроінтеграційного курсу України, зокрема й до спільного енергетичного простору. По-друге, за останні роки європейці усвідомили агресивність зовнішньої політики Російської Федерації, де, власне, енергетична політика виступила інструментом відвертого шантажу та тиску на міжнародних

партнерів. По-третє, ЄС є активним учасником та донором сьгоднішніх реформ в Україні, значна частина котрих має безпосередній стосунок до енергетичної сфери.

Фундаментом для створення Європейського Союзу слугувала Європейська спільнота з вугілля та сталі, а Ліссабонський договір 2007 р. юридично започаткував єдину Європейську енергетичну політику. Нормативні засади енергетичної дипломатії ЄС також зафіксовано в таких документах, як Біла книга ЄС, Зелена книга ЄС, Регламент про безпеку постачання газу, прийнятий Європейським парламентом і Радою ЄС у 2010 р., Європейська стратегія енергетичної безпеки (2014 р.), нова кліматична та енергетична політика ЄС до 2030 р. (2014 р.).

Варто зауважити, що ЄС посідає третє місце у світі за використанням енергоресурсів. Внутрішні європейських ресурсів за наявних темпів розвитку промисловості вистачить приблизно ще на вісім років. Обмеженість власної ресурсної бази Європи зумовлює значну залежність країн ЄС від зовнішнього енергетичного постачання. Тому пріоритетного значення в цьому регіоні набуло питання енергетичної безпеки. За останні роки євроспілка зіткнулася з низкою енергетичних проблем, які також є характерними і для України. Йдеться про кризу постачання російського газу до країн Центрально-Східної Європи, низький рівень інтеграції енергетичних ринків, а також нову проблему реагування на зміни клімату та розроблення нових і відновлюваних джерел енергії [3, с. 10]. Важливо також, що у XXI ст. Європейський Союз значно розширився, зокрема й за рахунок країн, які раніше входили в єдину систему енергозабезпечення під головуванням ЄСРП. Це додатково ускладнило завдання із забезпечення європейських споживачів енергоресурсами. Не слід недооцінювати й факту посилення впливу Росії, яка намагається використати нафту і газ як інструменти політичного впливу [4].

У реалізації енергетичної дипломатії ЄС використовує і класичні методи та засоби двосторонньої та багатосторонньої дипломатії, і спеціальні – ембарго, економічні та політичні санкції. Окрім державних інститутів, до реалізації цілей енергетичної дипломатії ЄС активно залучаються й такі порівняно нові актори міжнародних відносин як транснаціональні корпорації, розташовані на території Європейського Союзу. Вони діють у тісному взаємозв'язку з офіційними дипломатичними структурами, дуже часто використовуючи засоби та методи, запозичені з офіційної дипломатії.

Безсумнівно, енергетична дипломатія є важливою складовою європейської дипломатії. Доказом

цього стало визначення у липні 2015 р. Радою Європейського Союзу плану дій для європейської енергетичної дипломатії, пріоритетними цілями котрого є такі: зміцнення та розвиток кооперації та діалогу в енергетиці з країнами-виробниками та країнами-транзитерами енергопродуктів; підтримка зусиль зі зміцнення глобальної енергетичної архітектури та багатосторонніх ініціатив у межах ЄС; посилення загальноєвропейського потенціалу енергетичної дипломатії [11]. Сьогодні в межах ЄС активно дискутується питання зі створення Єдиного енергетичного союзу на зразок “європейського газового ОПЕК”, метою функціонування котрого має стати гарантування енергетичної безпеки та стабільного розвитку економік країн-членів ЄС. У межах енергетичної стратегії Європейський Союз намагається диверсифікувати джерела постачання енергоресурсів і так зменшити залежність від окремих постачальників, зокрема й Росії.

У сучасних умовах питання енергетичної дипломатії є актуальним для всіх без винятку країн, зокрема й України, що значно актуалізується в контексті російсько-українського конфлікту та невирішеності всього комплексу енергетичних проблем, які становлять суттєву загрозу для національної безпеки нашої держави. У політичній площині Російська Федерація активно використовує в Європі проросійське “газове лобі” для формування “стриманої” позиції провідних країн-членів ЄС щодо повноцінної реалізації Україною своїх євроінтеграційних перспектив. У російських експертних колах сформовано ідею “сухопутного енергетичного тунелю від Атлантичного до Тихого океану через територію Росії” з метою створення єдиного економічного та гуманітарного простору від Атлантики до Тихого океану, що суперечить інтересам України та її відносинам з ЄС загалом. Така стратегія спрямована на посилення статусу РФ як монопольного постачальника природного газу до ЄС через Східний коридор [9, с. 7]. Попри те, що Росія контролює значну частину світових запасів газу, сьогодні тут спостерігаються труднощі в енергетичному секторі, зокрема й через збройний конфлікт з Україною, провідними демократичними державами світу, які є споживачами російського енергетичного продукту, а також введення секторальних санкцій, падіння економічного зростання РФ тощо.

Слушно є думка вітчизняних аналітиків, що питання енергетичної дипломатії в українському варіанті актуалізується з кількох основних причин. Насамперед, йдеться про військові дії на Сході України, що, безперечно, ускладнить прихід в Україну потенційних закордонних інвесторів, а це,

своєю чергою, унеможливить збільшення обсягів видобутку газу для покриття внутрішніх потреб. Енергетичну кризу посилюють і заяви про припинення транзиту газу територією України вже з 2019 р., коли закінчиться дія контракту на транзит російського газу. Це послабить енергетичну безпеку України, суттєво зменшить надходження від транзитних можливостей держави (приблизно на 2 млрд дол. на рік) та послабить позиції української сторони у переговорному процесі з російським газовим монополістом. Негативно вплинула на енергетичну безпеку держави й анексія Криму, що призвела до втрати контролю над “Чорноморнафтогазом” та альтернативними джерелами енергетики. Загрозами є й тривала російсько-українська газова війна, а також подальша можливість будівництва “Північного потоку – 2”, що посилюється через неоднозначність позиції західних країн до українського питання та дій Російської Федерації [11]. Восени 2016 р. у ЗМІ з’явилася інформація, що колишній канцлер Німеччини Герхард Шредер очолив раду директорів компанії “Північний потік – 2”. Приблизно в цей час Єврокомісія, керуючись потребами енергобезпеки, погодилася надати дозвіл російському “Газпрому” на збільшення обсягів транспортування газу до ЄС через трубопровід OPAL, який є частиною “Північного потоку” та оминає територію України [5]. Такі дії надають ще більшої сумнівності швидкому врегулюванню української проблеми в енергетичній сфері.

Отож, з одного боку, Україна має розвинуту газотранспортну структуру, найбільше в Європі підземне сховище газу, територіально міститься на перехресті енергетичних потоків, а з іншого – її національні інтереси у сфері енергетики потребують захисту [11]. Упродовж останніх десятиліть в Україні не вживали дієвих заходів, спрямованих на деформацію монопольної залежності від Росії в енергопостачанні. Втім, погіршення російсько-українських взаємин через запровадження російськими партнерами ресурсопотоків в обхід України, а також відкрита збройна агресія з боку північного сусіда тощо можуть слугувати дієвим поштовхом до перегляду енергетичної дипломатії сучасної України, тим паче, що необхідний ресурсний потенціал для цього є. Так, Україна забезпечена власними енергоресурсами на рівні європейських держав, має вигідне геостратегічне положення, що забезпечує дешевий доступ до найбільших світових запасів вуглеводнів, розвинуті електромережі, інфраструктури газо- і нафтогазотранспортних трубопроводів, значні нафтопереробні потужності та власні запаси вуглеводних ресурсів, унікальну ресурсну та виробничу базу для розвитку

атомної енергетики і трубопровідного транспорту тощо [13].

У контексті питання щодо способів врегулювання енергетичної проблеми особливого значення набуває ідея створення та участі України у Балто-Чорноморському Союзі, який відкриває нові перспективи щодо трансрегіональної співпраці між країнами Європи, Кавказу, Центральної Азії та Близького Сходу. Його реалізація не тільки посилить регіональну енергетичну безпеку Центрально-Східної Європи, а й дасть змогу запровадити важливі енергетичні проекти, як-от транспортування енергоресурсів з Центральної Азії та Сходу до Європи через газовий коридор “Північ–Південь”. Назрілим також є питання проведення широкомасштабних реформ в енергетичному секторі, розроблення та затвердження нової Енергетичної стратегії України, яка б враховувала сучасні геополітичні виклики, інтереси всіх представників енергетичного сектору країни, наявні та потенційні зовнішні та внутрішні виклики, а також затвердження національних програм щодо диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, прийняття Закону України “Про енергетичну безпеку” [5]. Пріоритетною для української газової дипломатії стає й інформаційна функція, зміст якої полягає в своєчасному та повному інформуванні європейських партнерів про можливості та переваги української газотранспортної системи, перебіг енергетичних реформ в Україні, відповідно до міжнародних зобов’язань, гармонізації вітчизняного законодавства з нормами Європейського Союзу, а також включення внутрішнього національного ринку до Європейського енергетичного товариства, долучення європейських партнерів до контролю та управління українською ГТС. Не менш важливим завданням є підготовка кваліфікованих фахівців з енергетичної дипломатії через запровадження нових міждисциплінарних освітніх програм, які б формували професійні компетентності зі сфери дипломатії та енергетичної політики держави. Саме ці питання повинні стати об’єктом для подальших наукових досліджень.

З огляду на вищезазначене зрозуміло, що все більшого значення для вирішення проблем у сфері енергетики набуває енергетична дипломатія, яка повинна працювати над реалізацією двох груп завдань – класичних і новітніх, зумовлених динамізмом науково-технічного прогресу у XXI ст. Так, до першої категорії належить налагодження стабільного постачання енергоресурсів, забезпечення диверсифікації постачальників і джерел енергії. До другої групи експерт з питань енергетики Н. Слободян зараховує участь України в глобальному енергетичному діалозі (газ і атом), синхронізацію енергетичної політики України та ЄС, відстеження

основних трендів енергетичної революції (наприклад, сланцевий газ), комерціалізацію національних інтелектуальних ресурсів і забезпечення доступу до міжнародних ринків нових енерготехнологій, залучення зарубіжних інвестицій у вітчизняну енергетику, позиціонування України як частини єдиного європейського енергетичного простору тощо [11]. Консолідовані зусилля профільних державних інституцій, енергетичних компаній та інших зацікавлених акторів задля реалізації чітко визначених зовнішньополітичних пріоритетів енергетичної сфери дадуть змогу досягти кількох важливих цілей, зокрема, допоможуть протистояти Росії в гібридній війні, стати частиною єдиного європейського енергетичного простору, просувати енергетичні інтереси України в геополітичній площині та розвивати внутрішній енергетичний ринок.

1. Дікарев О. Стратегії енергетичної дипломатії у вимірі інформаційної безпеки та Wikileaks [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ijimv.knuikn.edu.ua/zbitnyk/1_2/5-dikarev.pdf.
2. Жукова И. С. Энергетическая дипломатия и геополитика как составной элемент международного энергетического права [Електронний ресурс] / И. С. Жукова. – Режим доступу: http://vestnik.osu.ru/2010_3/11.pdf.
3. Энергетична дипломатія: світові приклади для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dixigroup.org/storage/files/2016-09-15/web_energy_diplomacy_dixi_2016_ua_1.pdf.
4. Есдаулетова А. М. Энергетическая безопасность: Европейский Союз, Россия и Казахстан [Електронний ресурс] / А. М. Есдаулетова. – Режим доступу: <http://www.politex.info/content/view/475/30/>.
5. Кацер-Бучковська Н. Энергетична дипломатія: не дозволити себе обійти [Електронний ресурс] / Наталія Кацер-Бучковська. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/energetichna-diplomatiya-ne-dozvoliti-sebe-obiyti-_html.
6. Кацер-Бучковська Н. Энергетична дипломатія: слабка ланка [Електронний ресурс] / Наталія Кацер-Бучковська. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/politika/energetichna-diplomatiya-slabka-lanka>.
7. Луцишин З. О. Энергетична дипломатія в н'ятимор'ї / З. О. Луцишин, О. І. Дікарев // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 101(2). – С. 28–45;
8. Магада Є. Основні засади сучасної енергетичної дипломатії Російської Федерації [Електронний ресурс] / Євген Магада. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com.ua/ekspertna-dumka/view/article/osnovni-zasadi-suchasnoji-energetichnoji-diplomatiji-rosi/>
9. Пресняков І. Энергетична політика країн-членів ЄС: інтереси та цінності [Електронний ресурс] / І. Пресняков, І. Озимок, Н. Новак. – Режим доступу: <http://uipp.org.ua/news/products/energetichna-politika-krayin-chleniv-yes-interesi-ta-tsinnosti.html>.
10. Седляр Ю. О. Энергетична дипломатія ЄС у Чорноморсько-Каспійському регіоні / Ю. О. Седляр // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія. – 2009. – Т. 122, Вип. 109. – С. 133–137.
11. Слободян Н. Энергетична

дипломатія: чому Україні слід навчитися у ЄС [Електронний ресурс] / Наталія Слободян. – Режим доступу: http://www.euointegration.com.ua/experts/2015/09/29/7038874/view_print/. 12. Текеєв А. Политические технологии в энергетической дипломатии [Електронний ресурс] / Азамат Текеєв. – Режим доступу: http://www.observer.materik.ru/observer/N10_2013/024_037.pdf. 13. Шевцов А. І. Енергетична дипломатія в сучасних умовах [Електронний ресурс] / А. І. Шевцов, А. З. Дорошкевич. – Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/87.htm>; 14. Hryniewiecki R. Dyplomacja energetyczna-między teorią a praktyką [Електронний ресурс] / Rafal Hryniewiecki. – Режим доступу: http://www.academia.edu/5069439/Dyplomacja_energetyczna_-_pomiedzy_teoria_a_praktyka

1. Dikarev O. Stratehii enerhetychnoi dyplomatii u vymiri informatsiinoi bezpeky ta Wikileaks [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_2/5-dikarev.pdf. 2. Zhukova I. S. Energeticheskaya diplomatiya i geopolitika kak sostavnoy element mezhdunarodnogo energeticheskogo prava [Elektronnyi resurs] / I. S. Zhukova. – Rezhym dostupu: http://vestnik.osu.ru/2010_3/11.pdf. 3. Enerhetychna dyplomatiia: svitovi pryklady dlia Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://dixigroup.org/storage/files/2016-09-15/web_energy_diplomacy_dixi_2016_ua_1.pdf. 4. Yesdaul'tova A. M. Energeticheskaya bezopasnost: Yevropeyskiy Soyuz, Rossiya i Kazakhstan [Elektronnyi resurs] / A. M. Yesdaul'tova. – Rezhym dostupu: <http://www.politex.info/content/view/475/30/>. 5. Katser-Buchkovska N. Enerhetychna dyplomatiia: ne dozvolty sebe obiiy [Elektronnyi resurs] / Nataliia Katser-Buchkovska. – Rezhym dostupu: http://gazeta.dt.ua/energy_market/energetichna-diplomatiya-ne-dozvoliti-sebe-obiyti-.html. 6. Katser-Buchkovska N.

Enerhetychna dyplomatiia: slabka lanka [Elektronnyi resurs] / Nataliia Katser-Buchkovska. – Rezhym dostupu: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/energetichna-dyplomatiya-slabka-lanka>; 7. Lutsyshyn Z. O. Enerhetychna dyplomatiia v p'iatymor'i / Z. O. Lutsyshyn, O. I. Dikarev // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. – 2011. – Vyp. 101(2). – S. 28–45. 8. Mahada Ie. Osnovni zasady suchasnoi enerhetychnoi dyplomatii Rosiiskoi Federatsii [Elektronnyi resurs] / Yevhen Mahada. – Rezhym dostupu: <http://uaforeignaffairs.com.ua/ekspertna-dumka/view/article/osnovni-zasadi-suchasnoji-energetichnoji-diplomatiji-rosi/>. 9. Presniakov I. Enerhetychna polityka krain-chleniv YeS: interesy ta tsinnosti [Elektronnyi resurs] / I. Presniakov, I. Ozymok, N. Novak. – Rezhym dostupu: <http://uipp.org.ua/news/products/energetichna-politika-krayin-chleniv-yes-interesi-ta-tsinnosti.html>. 10. Sedliar Iu. O. Enerhetychna dyplomatiia YeS u Chornomorsko-Kaspiiskomu rehioni / Iu. O. Sedliar // Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly], Ser. : Politolohiia. – 2009. – T. 122, Vyp. 109. – S. 133–137. 11. Clobodian N. Enerhetychna dyplomatiia: chomu Ukraini slid navchytysia u YeS [Elektronnyi resurs] / Nataliia Slobodian. – Rezhym dostupu: http://www.euointegration.com.ua/experts/2015/09/29/7038874/view_print/. 12. Tekeev A. Politicheskie tekhnologii v energeticheskoy diplomatii [Elektronnyi resurs] / Azamat Tekeev. – Rezhym dostupu: http://www.observer.materik.ru/observer/N10_2013/024_037.pdf. 13. Shevtsov A. I. Enerhetychna dyplomatiia v suchasnykh umovakh [Elektronnyi resurs] / A. I. Shevtsov, A. Z. Doroshkevych. – Rezhym dostupu: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/87.htm>. 14. Hryniewiecki R. Dyplomacja energetyczna-między teorią a praktyką [Elektronnyi resurs] / Rafal Hryniewiecki. – Rezhym dostupu: http://www.academia.edu/5069439/Dyplomacja_energetyczna_-_pomiedzy_teoria_a_praktyka.